

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В
ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи Sz1-M21
спеціальності 232 Соціальне забезпечення

Граничко Ірина Сергіївна

Керівник: **Мельник Л.П.**,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи

Рецензент: **Опалюк О.М.**, кандидат
педагогічних наук, завідувач кафедри
психолого-медико-педагогічних основ
корекційної роботи, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ	8
1.1. Сім'ї з дітьми як об'єкт соціального захисту.....	8
1.2. Особливості роботи фахівця соціальної сфери в об'єднаній територіальній громаді.....	18
1.3. Територіальна громада як середовище соціального захисту сімей з дітьми.....	35
Висновки до першого розділу.....	41
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ АСПЕКТІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ	43
2.1. Правові засади соціального захисту сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді.....	43
2.2. Надання соціальних послуг сім'ям з дітьми в об'єднаній територіальній громаді як спосіб реалізації їх соціального захисту.....	48
2.3. Аналіз дослідження особливостей організації соціального захисту сімей з дітьми в Борщівській об'єднаній територіальній громаді.....	55
Висновки до другого розділу.....	64
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ	66
3.1. Основні завдання та методи діяльності фахівців соціальної сфери щодо соціального захисту сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді.....	66
3.2. Стратегії діяльності фахівців соціальної сфери в роботі з сім'ями з дітьми в об'єднаній територіальній громаді.....	74
Висновки до третього розділу.....	96
ВИСНОВКИ	98

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	104
ДОДАТКИ.....	110

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сприяння розвитку сім'ї як основної ланки суспільства та провідного інституту формування особистості, який забезпечує найсприятливіше середовище для зростання дитини та забезпечує гідну старість людині, є одним з пріоритетних завдань на шляху розбудови України як соціальної та демократичної держави відповідно до європейських стандартів.

В умовах децентралізації територіальні громади повинні дбати за безпечні умови життя, добробут, благополуччя дітей та своєчасну підтримку соціально незахищених сімей з дітьми, людей з інвалідністю та людей похилого віку. Регіональні інституції та великі інтернатні заклади мають бути замінені універсальними та доступними послугами, орієнтованими на основні потреби членів громади.

Робота в громаді як професійна діяльність знайшла своє відображення в соціальній політиці багатьох країн у другій половині ХХ століття. В Україні таку роботу часто називають *«соціальний захист громади»* або *«соціальний захист в об'єднаній територіальній громаді»*.

Вивчаючи та аналізуючи закордонний досвід, можна виокремити різні форми соціального захисту в громаді, а саме: надання соціальних послуг за місцем проживання, дослідження проблем громади, підготовка експертних висновків, звернення за субсидіями, співпраця із засобами масової інформації, переговори, організація масових заходів, прийняття нового законодавства, покращення адміністративних заходів.

Суспільство все більше усвідомлює, що професійні фахівці соціальної сфери та державні програми, які вони впроваджують, незважаючи на їхні найкращі наміри, не можуть самотійно вирішити цю взаємопов'язану проблему. Ефективність соціальних програм значною мірою залежить від активної участі пересічних громадян, бізнес-структур, громадських і благодійних організацій, формальних і неформальних, у багатьох сферах життя. Стає все більш очевидним,

що стабільні особисті стосунки та оновлені, життєздатні соціальні мережі є найбільш важливі для реалізації соціальних проектів.

Побудова та відновлення таких стосунків і соціальних мереж, в територіальних громадах, є завданням, до якого мають бути залучені всі верстви суспільства. Найбільш ефективно в територіальній громаді вирішуються такі питання, як дотримання здорового способу життя, соціальне та психічне здоров'я, а також соціальний та культурний розвиток дітей та підлітків.

Питанням роботи в громаді як основній складовій діяльності фахівця соціальної сфери присвячені деякі праці А.І. Войтенка, Е.І. Комарова, І.Д. Зверєвої, А.Й. Капської, К.В. Позанської, Т.В. Семигіної,

Питання місцевого самоврядування та територіальних громад досліджували праці О.В. Батанова, Б.Д. Грекова, М.Д. Іванишева, М.І. Корнієнка, Ю.О. Куца, Ф.І. Леонтовича, М.К. Любавського, В.В. Мамонової, В.Ф. Погорілка, М.А. Рожкова, Б.О. Тимощука, А.П. Толчка, О.Ф. Фрицького, Л.В. Черпіна, В.М. Шаповала та інші дослідники. Проте, для подальшого обґрунтування цієї теми потрібно більш точно визначити ролі територіальної громади у формуванні місцевої політики.

Актуальною у зарубіжних наукових дослідженнях ця проблематика є у авторів, М. Боп, Б. Р. Гравета, Дрейфюс, В. Дюрана, Д. Карлссона, М.Майо, П. Тейлора та інших.

Аналіз наукових праць показує, що дана тема не достатньо досліджена, особливо на рівні конкретної громади, оскільки кожна об'єднана територіальна громада складається з певної соціально-демографічної популяції, відповідних соціальних інституцій, наявності експертів у сфері соціального захисту, а також громада потребує відповідного фінансування. Слід зазначити, що науковці фактично не розглядали здатність місцевої влади створювати установи, які надають спеціальні соціальні послуги з урахуванням потреб населення та наявних бюджетних ресурсів, що і зумовило вибір теми нашого наукового дослідження: **«Особливості соціального захисту сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді».**

Мета дослідження полягає в теоретико-концептуальному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні соціального захисту сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді.

Об'єктом дослідження є сім'ї з дітьми в об'єднаній територіальній громаді.

Предмет дослідження – особливості організації соціального захисту сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді.

Відповідно до зазначеної мети були поставлені такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз наукових підходів до вивчення сім'ї як об'єкта роботи фахівця соціальної сфери в об'єднаній територіальній громаді.
2. Дослідити напрями діяльності, методи і організаційні форми соціального захисту сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді.
3. Здійснити емпіричне дослідження особливостей організації соціального захисту сімей з дітьми в Борщівській об'єднаній територіальній громаді.
4. Проаналізувати основні завдання, методи та стратегії діяльності фахівця соціальної сфери з соціального захисту сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, узагальнення та систематизація теоретичного вивчення особливостей соціального захисту сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді; *емпіричні* – анкетування сімей з дітьми в Борщівській об'єднаній територіальній громаді з метою вивчення особливостей організації їх соціального захисту.

База дослідження. Дослідження проводилось у Борщівській об'єднаній територіальній громаді. Загалом дослідженням було охоплено 20 сімей з дітьми.

Практичне значення роботи: результати нашого дослідження можуть використовуватися у професійній діяльності фахівців соціальної сфери при організації соціального захисту сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді.

Апробація результатів дослідження. Оприлюднення результатів дослідження здійснювалось на студентських наукових конференціях Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка протягом 2021-2022 рр.

Робота виконана на замовлення Борщівської міської ради (Довідка № 2287/03-18, від 17.10.2022р.).

Публікації. Результати роботи опубліковані у збірнику «Актуальні проблеми соціального захисту: досвід і перспективи: матеріали всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Кам'янець-Подільський, 8 квітня 2021 року)» / за ред. колегія: Т.Л. Опалюк, В.І. Співак, Л.П. Мельник. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 124 с. С. 69-72.

Структура дипломної роботи магістра включає: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (61 найменування) та додатки.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного нами теоретико-експериментального дослідження засвідчили можливість розв'язання поставлених завдань і дали підстави зробити такі висновки:

1. З'ясовано, що поняття «сім'я» в соціальній галузі вживається щодо соціальної, юридичної, біологічної, економічної категорії, тому думки вчених в його визначенні розділяються. Найбільш поширеними визначеннями є:

- сім'я – загальновизнана соціальна цінність, невіддільний елемент структури суспільства ;
- сім'я визначається як соціальна група, її можна визначити як динамічну малу соціальну групу осіб, які спільно проживають і мають родинні взаємини (шлюбу, усиновлення, опіки) та задовольняють соціальні, економічні і біологічні потреби людини, об'єднана любов'ю, повагою, підтримкою та відповідальністю один за одним.

Сім'я виконує різноманітні функції, адже вона повинна задовольнити багато типів потреб. Виконання сім'єю своїх функцій важливо для суспільства в цілому.

Функція сім'ї – це права, обов'язки кожного її члена до іншого та перед суспільством. Основною функцією сім'ї є її життєдіяльність, яка тісно пов'язана із задоволенням основних потреб її членів.

2. **Соціальний захист сім'ї** – багаторівнева система, насамперед державний інструмент, який забезпечує сім'ї мінімальні соціальні гарантії, пільги і свободи для її функціонування, що сприятиме гармонійному розвитку сім'ї та соціуму. Соціальний захист сім'ї повинен бути спрямований на вирішення складних життєвих обставин, повсякденних сімейних проблем, зміцнення і розвиток позитивних сімейних відносин, відновлення внутрішніх ресурсів та стабілізацію досягнутих позитивних результатів. Він складається з:

1) *Соціальної підтримки сім'ї* – формальна та неформальна діяльність та стосунки фахівця соціальної сфери з тимчасово неблагополучними сім'ями (професійна перепідготовка (навчання членів сім'ї), працевлаштування,

забезпечення доходу, у тому числі медичне страхування, а також різні форми допомоги окремим особам і групам, які є прикладом для наслідування, соціальної емпатії та солідарності),

2) *Соціального обслуговування сім'ї* – діяльність із соціального обслуговування, що передбачає надання соціально-сімейних, соціально-медичних, психолого-просвітницьких, соціально-правових послуг та надання матеріальної допомоги, соціальної адаптації та реабілітації громадян, які мають соціально-побутові проблеми.

На сучасному етапі розвитку країни соціальний захист має виконувати такі **основні завдання:**

- Визначення причин та чинників соціальної незахищеності даної сім'ї та її потреби в соціальній допомозі.
- Визначення та надання конкретних видів і форм соціально-економічних, психосоціальних, соціально-педагогічних та інших соціальних послуг сім'ям, які потребують соціальної допомоги.
- Підтримка сімей у вирішенні проблем самозабезпечення та здатності самостійно вирішувати свої проблеми.
- Соціальна допомога сім'ям, які потребують соціальної допомоги, реабілітації та підтримки.
- Проведення аналізу рівня соціального обслуговування сімей та їхніх потреб в соціальній допомозі та надання рекомендацій щодо розвитку сфери соціальних послуг.
- Залучання різноманітних державних та неурядових організацій до вирішення питань соціального захисту сім'ї.

3. В умовах сучасного суспільного розвитку соціальний захист в громаді дає можливість налагодити та вдосконалити систему соціальних послуг для усіх верств населення, які його потребують.

Об'єднані територіальні громади здійснюють свою діяльність на таких *принципах:*

- орієнтації на потреби клієнта, неперервного догляду,
- дестигматизації, тобто сприймання споживача послуг таким, який він є,
- холістичного підходу,
- деінституалізації соціальних послуг,
- доступності соціальних послуг,
- нормалізації та інтеграції у суспільство.

В ході дослідження, ми дослідили якість, ефективність та доступність надання соціальних послуг та особливостей організаційно-правового забезпечення сім'ям Борщівської об'єднаної територіальної громади, здійснили аналіз теоретичних основ надання та особливостей надання соціальних послуг в Борщівській територіальній громаді.

Соціальний захист у територіальній громаді повинен починатися з визначення основних проблем сімей з дітьми, залучення їх та інших представників громади до планування необхідних змін, пошуку ресурсів і партнерів для реалізації, здійснювання моніторингу та оцінки соціальних закладів.

У Борщівській територіальній громаді діє мережа соціальних інститутів, які надають соціальні послуги. Водночас, сучасна система надання соціальних послуг є досить ефективною. У громаді впроваджуються механізми раннього виявлення потребуючих, планування та надання соціальних послуг. Але сьогодні надання соціальних послуг залежить від спроможності існуючих закладів та мереж закладів державної форми власності, діяльність яких відповідає нормативно-правовим нормам, що ускладнює впровадження інноваційних моделей надання соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах.

Основними проблемами, з якими стикалися сім'ї Борщівської територіальної громади, під час отримання соціальних послуг є:

- незручний графік роботи надавачів соціальних послуг;
- відсутність інформації про послуги (наприклад, щодо умов їх отримання);
- погана транспортна доступність (віддалене розташування);

- тривалий час очікування допомоги;
- грубе поводження, під час надання послуг.

З'ясували, що в даний час найбільш активними користувачами соціальних послуг є сім'ї з такими особами з таких категорій: учасники АТО/зони бойових дій, малозабезпечені, безробітні та особи, які постраждали внаслідок терористичних актів, збройних конфліктів, тимчасової окупації. На обліку в громаді перебуває 598 сімей.

Громадяни найчастіше зверталися до Центру соціальної (професійної) реабілітації для осіб з інвалідністю, в тому числі дітей з інвалідністю. Основними напрямками роботи Центру є соціально-оздоровчі заходи, індивідуальні та групові заняття, формування комунікативних навичок, логопедична корекція, навчання комп'ютерних навичок, надання медичних послуг (масаж та лфк), розвиток фізичних здібностей, арт-терапія, надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують особу з інвалідністю. Також надавачами соціальних послуг, які також отримали хороші відгуки та оцінки своєї роботи стали: Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Центр зайнятості, служба у справах дітей.

Отже, можемо зробити висновок про ефективність роботи соціальних закладів в Борщівській територіальній громаді та описати позитивні та негативні чинники, що впливають на розвиток сфери соціального захисту у Борщівській територіальній громаді:

Позитивні:

- створення територіальної громади;
- висока мотивованість та готовність до співпраці;
- підвищення кваліфікації та навчання спеціалістів;
- залучення волонтерів та збільшення їх числа;
- проводяться тренінги для осіб, які потребують соціального захисту;
- наявність тісної співпраці із закладами освіти;
- Міські програми соціального захисту (подарунки, святкові набори тощо);

- надання матеріальної допомоги;
- надання соціального житла ВПО;
- діє банк речей;
- надання послуг на виїзді.

Негативні:

- недостатнє інформування жителів сіл (потреба у інформаційних кіосках, буклетах тощо)
- погане транспортне сполучення;
- недостатня доступність приміщень, будівель, пішохідних переходів, транспорту для осіб з інвалідністю;
- низьке матеріальне стимулювання соціальних працівників;
- брак деяких соціальних послуг, на які є запит;
- недостатня кількість спеціалістів;
- неможливо надавати онлайн послуги жителям з відділених населених пунктів;
- погана інформованість сіл (відсутність доступу до інтернету).

4. Зміст і методи роботи в громаді змінюються відповідно до суспільних трансформацій, розвитку індивідуальних і групових потреб в самій громаді. Служби в яких працює фахівець соціальної сфери є *суспільним інститутом*, а він сам – *частиною суспільства*.

Робота в громаді, має такі ж складові, як і індивідуальний соціальний захист:

- аналіз наявної проблеми,
- складання плану втручання,
- допомога та оцінка її ефективності.

Фахівці соціальної сфери, під час індивідуальної роботи розв'язують проблему конкретної людини, а фахівці соціальної сфери в громаді можуть сприяти виникненню нових спеціалізованих організацій та вдатися до роз'яснювальної роботи через засоби масової інформації тощо (проведення таких

заходів залежить від стратегії і тактики дій, яка була обрана фахівцем соціальної сфери та громадою у якій він працює).

Також фахівець із соціального захисту в громаді здійснює багато функцій у процесі надання соціальних послуг, сукупність яких залежить від специфіки роботи фахівця, структури соціальної агенції, категорій клієнтів та переліку соціальних послуг, які він надає. Він є головним в організації надання ефективних та належних соціальних послуг в громаді, адже сприяє створенню відповідного соціального відділу, який в майбутньому буде сприяти розвитку комплексних послуг.

Головна мета фахівців соціальної сфери – вирішення суспільних потреб. Тому, фахівці соціальної сфери повинні вчасно відстежувати ефективність технік і методів, які пропонують теоретичні моделі, і якщо потрібно, змінювати план дій на більш ефективний. Така допомога повинна проявлятися не тільки в наданні порад, а й у підтримці здатності до самостійного прийняття рішень та вибору оптимальних варіантів вирішення суспільних та особистих проблем.

Перспективами дослідження можуть бути вивчення професійної діяльності фахівців соціальної сфери, соціальних педагогів, психологів, соціологів та працівників громадських організацій, які безпосередньо працюють з сім'ями з дітьми в об'єднаній територіальній громаді; використання матеріалів дослідження під час вдосконалення нормативно-правової бази організації роботи в територіальній громаді; підготовці фахівців соціальної сфери до здійснення професійної діяльності в умовах об'єднаної територіальної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астремська І.В. Прикладні методики та основи супервізії в соціальній роботі : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 396 с.
2. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методичні основи : монографія. Київ : Наук. світ, 2006. 363 с.
3. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / за ред. Безпалько О.В., Київ, 2003. 134 с.
4. Білик П.П. Проблеми дефініції територіальної громади як ознаки правової сутності «регіону». Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ. 2001. № 1. С. 144–149.
5. Бодрова І.І. Концептуальні підходи до визначення поняття територіальна громада: зб. наук. пр. Харків, 2004. Вип. 7. 210 с.
6. Бородюк Н. Процес стратегічного планування у містах пішов... але ще дуже поволі. Аспекти самоврядування. 2000. № 2(7). С. 21–34.
7. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
8. Введення у соціальну роботу : навч. посібник/ за заг. наук. ред. Семигіна Т. В. та ін. Київ : Фенікс, 2001. С. 20.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Перун, 2003. 1037с.
10. Грига І. Перша професійна школа соціального захисту в Україні. Соц.робота в Україні : теорія і практика, 2003. № 2. С.163–166.
11. Дворецька Г.В. Соціологія : навч. посіб./ Київ, 2002. 279-283 с.
12. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності та держави. Твори/ К. Маркс, Ф. Енгельс. Т. 21. Київ : Вид-во політичної літератури України, 1964. С. 23–171.
13. Жовніренко П. Діяльність громадських організацій : корисні поради. Соціальна політика і соціальна робота. 1999. № 3–4. С. 148–149.

14. Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад». 2015. №157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення: 07.07.2022).
15. Закон України від 21.05.97 р. «Про місцеве самоврядування в Україні». Нормативно-правове забезпечення діяльності соціальних служб для молоді. Частина I. – Київ: ДЦССМ, 2003. С.180–250.
16. Закон України «Про охорону дитинства». 2001. №2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 07.07.2022).
17. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#Text> (дата звернення 23.06.2022).
18. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». 2001. №2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2558-III> (дата звернення: 23.07.2022).
19. Зверева І.Д. Соціальна робота з людьми з особливими потребами : Методичні матеріали для тренера. Практ. психологія та соц. робота, 2002. № 6. С.33–46.
20. Землянська К. Лобізм: різновиди та перспективи легалізації в Україні. «Революція управлінців» і (не)ефективність державного управління в Україні : Вісник Школи політичної аналітики. № 2. URL: <http://www.spa.org.ua/vis.html> (дата звернення: 08.08.2022).
21. Іванова І.Б. Тюття А.Т. Соціальна робота : Теорія і практика. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с.
22. Інновації у соціальних службах : навч.-метод. посіб. за заг. ред. Семигіної Т.В., Покладової В.В., Григи І.М. та ін. Київ: Пульсари, 2002. 168 с.
23. Климаська Л. Про громаду та її соціальний капітал. URL: www.dialog.lviv.ua/socialpartnership/articles/5/ (дата звернення: 26.05.2022).
24. Клос Л. Медико-соціальні аспекти підготовки соціальних працівників у закладах професійної освіти : Підготовка соціальних працівників. Педагогіка і психологія проф. освіти, 2004. № 2. С.144–152.

25. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка : Основи родинних взаємовідносин. Івано-Франківськ, 2002. Т. 1. 288 с.
26. Козубовська І. В., Керецман В. Ю., Товканець Г. В. Роль соціально-психологічної служби в роботі з сім'єю. Ужгород, 1996. 299 с.
27. Козубовський В. До питання про можливості застосування британського досвіду соціального захисту з дітьми та молоддю в Україні. Соц.політика і соц. робота, 2003. № 3–4. С.49–54.
28. Конституція України : офіц. Текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
29. Концепція реформування системи соціальних послуг від 13.04.2007. URL: www.poglayd.org.ua (дата звернення: 20.08.2022).
30. Кошонько Г. А. Психологічні особливості становлення сімей майбутніх офіцерів : автореф. дис. канд. психол. наук. : 10.00.09. Нац. акад. Хмельницький, 2005.
31. Кубіцький С.О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. / 3-тє вид. доп. і перероб. Київ: Міленіум, 2015. 300 с.
32. Левчук Н.М. Асоціальні явища як наслідок дефіциту соціального капіталу в Україні. Український соціум. 2011. № 1. С. 13 –147.
33. Ляпін Д. Щодо ліцензування соціальних послуг. Добра воля. 2004. № 5 (31). С. 4–7
34. Мельник І.П. Особливості професійної діяльності соціального працівника з внутрішньо-переміщеними сім'ями в умовах територіальної громади : Вид-во НПУ ім. МП Драгоманова, 2019.
35. Мельник Л.П., Граничко І.С. Особливості соціального захисту сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді : збірн. наук. прац. Кам'янець-Подільського нац. унів. ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2022. Вип. 35. С. 59–66.
36. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

37. Мещан І.В. Соціальне партнерство як механізм надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді. Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики. 2016. Вип. 72. С.46–54.

38. Міністерство соціальної політики України. Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері захисту населення та захисту прав дітей. 2018. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/912/91199/files/890.pdf> (дата звернення: 02.09.2022).

39. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування : навч. посіб. для посадових осіб місцевого самоврядування за заг. ред. Карого О.І., Панаса Я.В. Київ, 2015. 176 с.

40. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Ф 33 Психологія молодшої сім'ї : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 235 с.

41. Пак О. Соціальні послуги на Херсонщині : громадська оцінка ефективності. Добра воля. 2004. № 5 (31). С. 16–18.

42. Помиткіна Л.В., Злагодох В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.

43. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах. Практичні рекомендації. Київ, 2019. 72 с.

44. Рогалін Я. Суспільна філантропія як приклад соціального партнерства. З людьми і для людей : Приклади успішних соціальних проектів в Україні. упор. О.Черодайко. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2002. С. 13–33.

45. Рудкевич Н.І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посіб. за заг. ред. Н. І. Рудкевич. Львів : Растр-7, 2021. 324 с.

46. Семеренська, О. В. Основні функції фахівців із соціальної роботи в Україні та Великій Британії. Педагогіка та психологія, 2015. № 47, 259-267 с.

47. Семигіна, Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : навчальний посібник. Київ: ПІК ДСЗУ, 341 с.

48. Семигіна Т. Робота в громаді : практика й політика. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. 180 с.
49. Скуратівський В.А., Шевченко М.Ф. Соціальні системи та соціологічні методи дослідження : навч. посіб. Київ: Вид-во УАДУ, 1998. 188 с.
50. Слозанська Г. І. Соціальна робота територіальній громаді : теорії, моделі та методи : монографія. за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
51. Соціальна педагогіка: теорія та технології : підруч. / ред. І.Д. Зверєвої. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.
52. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч / Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.
53. Соціальна робота : Короткий енциклопедичний словник. Київ: ДЦССМ, 2002. 536 с.
54. Соціальна робота в громадах : методичні рекомендації до самостійної роботи / уклад. Т. В. Петренко. Київ : НАУ, 2013. 52 с.
55. Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах: метод. посіб. / ред. І.Д. Зверєва та ін. Київ : Держсоцслужба, 2006. 104 с.
56. Технології соціального захисту в різних сферах життєдіяльності : навч.посіб. / ред. проф. П. Д. Павленка. 2004. 236 с.
57. Трубавина І. Соціальна робота з сім'єю за новим сімейним кодексом. Соц. захист, 2004. № 3. С. 39–40.
58. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. Київ: ВМУРОЛ «Україна», 2004. С. 185–191.
59. Шендеровський К.С. Взаємодія соціальних служб для молоді та громадських, благодійних організацій щодо задоволення потреб дітей, молоді, різних категорій сімей в м. Києві. Проблеми педагогічних технологій : зб. наук. пр. Вип. 3–4. Луцьк, 2004. С. 63–72.
60. Юрків Я. І. Особливості надання соціальних послуг дітям і підліткам в умовах громади : Вісник Луганського національного університету імені Тараса

Шевченка : Педагогічні науки /відп. за вип. О. Л. Караман, Я. І. Юрків. 2020. № 7 (338). С.76–83.

61. Яремчук Н. Робота в громаді як умова підготовки майбутнього вчителя. Проблеми соціалізації особистості у теорії та практиці сучасної науки : Матеріали конференції / за заг. ред. С.М. Коляденко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. С. 54–60.